

Fortid i samtid

En veileder for arbeid med kulturarv og minnekultur i skolen

Utviklet i samarbeid mellom Universitetet i Stavanger
og Rogaland fylkeskommune.



Innhold

En veileder for skolene	5
Fra kulturminner til minnekultur: en introduksjon	6
Hvorfor bruke kulturarv og minnekultur i undervisningen?	7
Kulturarv og minnekultur i lys av Kunnskapsløftet 2020 (LK20).....	7
Kritisk tenkning og historiebevissthet i møte med kulturarv og minnekultur	9
Kulturarv og minnekultur i ulike fag	10
Historie og samfunnsfag	10
Norsk – fortelling, språk og representasjon	11
KRLE – arbeid med kulturarv og minnekultur	12
Kunst og håndverk – materiell kultur og minnesteder.....	13
Naturfag – kulturlandskap og menneske–natur-relasjoner	14
Mat og helse – immateriell kulturarv og hverdagsliv	14
Tverrfaglig arbeid og progresjon	15
Eksempler på aktiviteter og metodiske tverrfaglige tilnærminger	17
1. Undersøkende og utforskende tilnærminger	17
2. Skapende og estetiske tilnærminger	18
3. Språklig og litterær tilnærming	19
4. Praktisk og deltakerorientert tilnærminger.....	20
Hvordan vurdere elevenes arbeid?	21
Læring som gjør en forskjell.....	21
Kulturminner i Rogaland	23
Tidsdybde og arkeologiske kulturminner:.....	23
Middelalder og religiøs historie:	23

Industri og samfunnsendringer:.....	23
Bygningsarv og historiske miljøer:	23
Minnesteder og minnekultur:.....	24
Landskap og immateriell kulturarv:	24
Hvor finner skolene informasjon om lokale kulturmiljø?	25
Nasjonale læringsressurser:	25
Lokale og regionale kilder:	25
Nøkkelbegreper	27
Vedlegg: Ressurser for læreren/eleven	29
Arbeidsark: Undersøk et kulturminne/minneste.....	30
Refleksjonslogg for elever: kulturminne og minnekultur	34
Lærermal for tverrfaglig prosjekt: Kulturarv og minnekultur	36

Om veilederen

Tittel

Fortid i samtid

En veileder for arbeid med kulturarv og minnekultur i skolen

Forfattere

Alexandre Dessingué og Vidar F. Kalsås (Universitetet i Stavanger)

Prosjektansvarlig

Rogaland fylkeskommune

Samarbeidspartner

Universitetet i Stavanger, forskergruppen *Future Pasts* www.futurepasts.org

Design og layout
kommer

Utgiver

Rogaland fylkeskommune
Postboks 130 sentrum, 4001 Stavanger
www.rogfk.no
Trykk / publikasjonsår
Stavanger, xxxx

En veileder for skolene

Rogaland fylkeskommune og Universitetet i Stavanger har sammen utviklet denne veilederen for å styrke forståelsen og bruken av kulturarv og minnekultur i undervisning. Denne veilederen springer ut av Regionalplan for kulturmiljø (2023–2035), som understreker hvor viktig det er at elever får møte kulturarv som en del av undervisningen.

Vi er glade for å kunne dele denne veilederen med deg som er lærer i skolen, fra de yngste trinnene til videregående, og på tvers av fag. Veilederen er ment som en introduksjon til arbeid med kulturarv og minnekultur i skolen, og som et utgangspunkt for videre utforskning og fordypning.

Vårt mål er å inspirere og støtte deg i å utforske Rogalands historie og kulturarv sammen med elevene dine, med særlig vekt på hvordan fortiden ikke bare huskes og bevares, men også formidles, fortolkes og får ny mening i dagens samfunn.

Gjennom utforskning av lokale kulturminner, minnesteder, historiske bygninger, landskap, tradisjoner og fortellinger åpnes det for rike og engasjerende læringsopplevelser. Elevene lærer ikke bare om fortiden, men får også anledning til å reflektere over hvordan den har formet samfunnet, og over hvordan samfunnet velger å huske, bevare og videreformidle disse historiene. På denne måten kan elevene utvikle et kritisk og utforskende blikk på historie, og forstå hvordan fortidens verdier, normer og hendelser kan prege oss, samtidig som de også kan utfordres.

Veilederen er utviklet for å støtte skoler i arbeidet med å integrere kulturarv i undervisningen på en engasjerende og meningsfull måte. Den tar utgangspunkt i gjeldende læreplaner og er tilpasset kompetansemål på ulike trinn.

Veilederen tilbyr konkrete metoder og eksempler som kan gi elevene en dypere forståelse av hvordan mennesker har levd og satt spor etter seg i landskapet. Dette landskapet omtales som kulturlandskapet, landskapet slik det fremstår i dag, formet av bosetting, jordbruk, ferdsel og annen menneskelig aktivitet gjennom tidene.

Avslutningsvis finner du en oversikt over sentrale nøkkelbegreper som benyttes i veilederen. Vi håper veilederen kan gi inspirasjon og nyttige verktøy til å skape lærerike og minnerike opplevelser for deg og elevene dine.

Veilederen er et resultat av et nært samarbeid mellom Rogaland fylkeskommune og forskergruppen Future Pasts ved Universitetet i Stavanger.

Med vennlig hilsen
Rogaland fylkeskommune og Universitetet i Stavanger

Fra kulturminner til minnekultur: en introduksjon

Et kulturminne er et spor fra fortiden som kan fortelle oss noe om hvordan mennesker har levd før oss. Det kan gi innsikt i viktige erfaringer, tradisjoner og minner som er tatt vare på og formidlet videre over tid.

Kulturminner kan være alt fra gamle bygninger og ruiner til gjenstander, gravhauger, historiske landskap, tradisjoner, minnesteder og ulike fortellinger. Kulturminner finnes overalt rundt oss, og i Rogaland spenner de fra vikinggraver, steinkors og historiske gårder til industrilandskap, kaianlegg og minnesteder knyttet til nyere historie, som for eksempel andre verdenskrig og 22. juli 2011.

Når vi snakker om, tolker og formidler kulturminner, blir de til kulturelle minner. Det vil si felles forestillinger om fortiden, knyttet til bestemte steder, ting eller hendelser. Kulturelle minner handler ikke bare om hva som *faktisk* skjedde i fortiden, men også om hvordan vi i dag velger å forstå, fortolke og formidle ulike spor fra fortiden.

Det samme kulturminnet kan derfor bety ulike ting for ulike mennesker. En vikinggrav kan for eksempel være et viktig arkeologisk funn for en forsker, et sentralt sted som gir lokal tilhørighet for dem som bor i området, og et symbol på nasjonal historie i en større sammenheng. Slik kan ett kulturminne gi opphav til mange forskjellige minner og fortellinger, avhengig av hvem som tolker det.

Kulturminner handler heller ikke bare om fysiske spor som bygninger og gjenstander. De kan også være stedsnavn, fortellinger, ritualer, håndverkstradisjoner og måter mennesker har brukt landskapet på. Når disse blir husket, brukt og tolket av nye generasjoner, blir de en del av det vi kaller en minnekultur. Minnekultur handler om hvordan samfunnet i dag forholder seg til fortiden, og hvordan fortiden gis mening i nåtiden.

Noen kulturminner er særlig godt beskyttet gjennom lovverket. Fornminner, kulturminner fra før reformasjonen i 1537, har automatisk vern. Det betyr at de tas spesielt godt vare på, fordi de gir oss unike og uerstattelige spor fra en fjern fortid.

Kulturminner og kulturelle minner er ikke bare levninger eller spor fra fortiden. De spiller en viktig rolle i hvordan vi tolker og forstår historie og samfunn i dag. De kan hjelpe elever til å forstå hvor vi kommer fra, men også til å tenke kritisk om hvilke verdier, fortellinger og perspektiver som preger samfunnet vårt. Når vi arbeider med kulturminner i skolen, legger vi til rette for at elever kan utforske, stille spørsmål ved og videreføre historie og kulturarv med et bevisst og reflektert blikk på fortid, samtid og framtid.

Hvorfor bruke kulturarv og minnekultur i undervisningen?

Arbeidet med kulturarv og minnekultur er godt forankret i nasjonale føringer, blant annet gjennom Stortingsmelding 16 (2019–2020) «Nye mål i kulturmiljøpolitikken», som understreker betydningen av formidling til barn og unge. Tilsvarende vektlegger Stortingsmelding 28 (2015–2016) viktigheten av tverrfaglig arbeid og dybdelæring i undervisningen.

Kulturarv og minnekultur i lys av Kunnskapsløftet 2020 (LK20)

Arbeid med kulturarv og minnekultur er også godt forankret i overordnet del av læreplanverket (LK20) og støtter skolens brede samfunnsmandat. Overordnet del vektlegger at opplæringen skal gi elevene forståelse for hvem de er, hvor de kommer fra, og hvordan de inngår i historiske, kulturelle og sosiale sammenhenger. Kulturarv gir nettopp konkrete innganger til slike spørsmål, ved å knytte elevenes læring til steder, praksiser, fortellinger og minner i deres eget nærmiljø og i samfunnet for øvrig.

Menneskeverd, identitet og kulturelt mangfold

Overordnet del understreker at opplæringen skal fremme respekt for menneskeverd, mangfold og ulike former for tilhørighet. Arbeid med kulturarv og minnekultur synliggjør at historie ikke er én felles og entydig fortelling, men består av mange perspektiver, erfaringer og stemmer som har fått ulik plass over tid.

Gjennom møte med ulike kulturminner, tradisjoner og historiske fortellinger knyttet til ulike grupper, inkludert samiske og nasjonale minoriteter, får elevene innsikt i hvordan identitet, tilhørighet og fellesskap har blitt formet over tid. Samtidig åpner kulturarvsarbeid for refleksjon over hvordan noen erfaringer, fortellinger og grupper har blitt synliggjort, mens andre har blitt marginalisert eller oversett.

Slik kan arbeid med kulturarv bidra til elevenes læring og til å styrke forståelsen av mangfold som en ressurs i samfunnet. Elevene får anledning til å utvikle respekt for ulike livserfaringer og historiske perspektiver, og til å se sammenhengen mellom fortidens fortellinger og dagens diskusjoner om inkludering, rettigheter og likeverd, i tråd med verdigrunnlaget i LK20.

Demokrati og medborgerskap

Overordnet del framhever at opplæringen skal gi elevene kompetanse til å delta i demokratiske prosesser og til å håndtere uenighet på en reflektert og respektfull måte. Arbeid med kulturarv og minnekultur gir konkrete og meningsfulle innganger til dette, fordi fortiden ikke bare er noe som undersøkes, men også noe som stadig forhandles om i offentligheten.

Kulturarv og minnekultur synliggjør at historiske fortellinger alltid er resultat av valg, prioriteringer og maktforhold. Spørsmål om hvilke historier som fortelles, hvem som blir synlige, og hvilke erfaringer som forblir marginaliserte, er samtidig spørsmål om demokrati, deltakelse og representasjon. Når elever arbeider kritisk med kulturarv, får de innsikt i hvordan fortiden brukes i samtiden, politisk, kulturelt og identitetsskapende, og hvordan ulike aktører kan bruke historien for å fremme bestemte interesser eller verdier.

Gjennom slik utforskning utvikler elevene evne til å stille spørsmål ved etablerte fortellinger, lytte til ulike perspektiver og begrunne egne standpunkter. Dette styrker elevenes demokratiske dømmekraft og bidrar til forståelse av ansvar, medborgerskap og makt i et pluralistisk samfunn.

Dybdelæring og sammenheng

Overordnet del legger stor vekt på dybdelæring og på at elevene skal utvikle forståelse for sammenhenger på tvers av fag, temaer og tid. Arbeid med kulturarv egner seg særlig godt for dette, fordi det knytter sammen historiske, kulturelle, språklige, estetiske og samfunnsmessige perspektiver i konkrete og meningsfulle lærings situasjoner.

Når elever arbeider med konkrete kulturminner, steder eller praksiser, får de anledning til å undersøke hvordan ulike kunnskapsformer henger sammen, og hvordan fortiden både påvirker og blir tolket i lys av nåtiden. Slik kan de se sammenhenger mellom menneskers livsvilkår, verdier, teknologi og samfunnsorganisering over tid, og forstå hvordan disse faktorene fortsatt preger samfunnet i dag.

Gjennom utforskende, analyserende og reflekterende arbeid med kulturarv utvikler elevene varig forståelse fremfor fragmentert kunnskap. De lærer å knytte enkelthendelser og lokale eksempler til større historiske og samfunnsmessige sammenhenger, og til å bruke kunnskap aktivt når de møter nye problemstillinger. På denne måten kan arbeid med kulturarv og minnekultur bidra direkte til dybdelæring slik dette er definert i LK20.

Bærekraftig utvikling

I Overordnet del framheves bærekraftig utvikling som et sentralt tverrfaglig tema, der elever skal utvikle forståelse for sammenhenger mellom miljømessige, sosiale og økonomiske forhold over tid. Arbeid med kulturarv gir et viktig historisk perspektiv på bærekraft, ved å synliggjøre hvordan tidligere generasjoner har brukt, forvaltet og endret natur, landskap og ressurser.

Gjennom møte med kulturminner, kulturlandskap og tradisjonelle praksiser får elevene innsikt i både langsiktige konsekvenser av menneskelig aktivitet og i kunnskapsformer som har bidratt til tilpasning og overlevelse. Samtidig åpner kulturarvsarbeid for refleksjon over hvilke verdier, praksiser og handlingsmåter som har vært bærekraftige, og hvilke som har ført til slitasje, konflikt eller urett.

Slik kan fortiden brukes som et utgangspunkt for å diskutere ansvar, kontinuitet og endring i møte med framtidige utfordringer. Kulturarv bidrar dermed til at bærekraftig utvikling ikke bare forstås som et framtidsrettet prosjekt, men som et langsiktig spørsmål der historiske erfaringer, valg og verdier inngår som en sentral del av elevenes læring.

Kritisk tenkning og historiebevissthet i møte med kulturarv og minnekultur

Når kulturarv tas i bruk i undervisningen, får elevene lære gjennom opplevelser og aktiviteter som går utover tradisjonell klasseromsundervisning. Besøk til lokale kulturminner, arbeid med minnesteder eller bruk av fortellinger og kulturelle minner i klasserommet gir elevene praktiske og engasjerende innganger til historie, minnekultur og samfunnet de er en del av.

Gjennom møter med kulturarven i nærmiljøet får elevene innsikt i hvordan tidligere generasjoner har levd, arbeidet og formet samfunnet. Dette kan bidra til en dypere forståelse av egen plass i historien, som både historieskapte og historieskapende. Samtidig åpner arbeidet for refleksjon over hvordan historie blir fortalt, brukt og tolket i dag.

Slik kobles fortid og nåtid sammen, og elevene får anledning til å reflektere over hvordan samfunn utvikler seg, og hvilke valg og verdier som preger denne utviklingen. Dette er kjernen i det vi kaller en kritisk historiebevissthet. Å utvikle kritisk historiebevissthet innebærer å stille spørsmål ved hvilke kulturminner som bevares, hvilke fortellinger som løftes frem, hvem som får komme til orde, og hvilke perspektiver eller grupper som blir usynlige eller utelatt. Slike refleksjoner forutsetter et visst abstraksjonsnivå og egner seg derfor særlig godt på ungdomstrinnet og i videregående skole.

Minnesteder og minnesmerker kan fremstå som nøytrale spor fra fortiden, men er alltid resultat av valg, prioriteringer og verdier i den tiden de ble utformet i og i den samtiden som de er til stede i. Et kritisk arbeid med kulturarv innebærer derfor også å reflektere over makt, identitet og hvem som har definisjonsmakt i utformingen av minnekulturen.

Gjennom arbeid med kulturarv og minnekultur får elever anledning til å utforske hvordan fortiden har formet samfunnet og miljøet vi lever i, og til å reflektere over hvilke verdier og fortellinger som skal prege framtiden. Historie er ikke noe avsluttet eller statisk, men noe levende og i stadig endring. Måten vi forstår og bruker fortiden på, er med på å forme både enkeltmennesker og samfunn.

Kulturarv og minnekultur i ulike fag

Ifølge opplæringsloven skal opplæringen åpne dører mot verden og fremtiden, og gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring. Den skal samtidig bidra til å utvikle forståelse for kulturarv og minnekultur globalt og nasjonalt. I tråd med dette har kulturarv en tydelig og flerfaglig plass i læreplanverket LK20, og gir rom for utforskning av fortiden som en dynamisk og relevant del av samtiden.

Arbeid med kulturarv og minnekultur egner seg særlig godt for tverrfaglig undervisning. Kulturarv berører spørsmål om fortid, identitet, stedstilhørighet, makt, verdier og samfunnsutvikling – temaer som går på tvers av fag og som åpner for helhetlig læring. Læreplanene i flere fag gir et tydelig handlingsrom for å arbeide med kulturarv og minnekultur, om enn på ulike måter og med ulik faglig vekt. Det er fullt mulig at også andre fag kunne inngå her, men både av hensyn til plass og for å sikre faglig tydelighet er det her lagt vekt i denne veilederen på historie, samfunnsfag, KRLE, norsk, mat og helse, naturfag og kunst og håndverk.

Historie og samfunnsfag

Historiefaget og samfunnsfagene har en særlig sentral rolle i arbeid med kulturarv og minnekultur. Kompetansemålene legger vekt på at elevene skal utforske spor fra fortiden, bruke og vurdere historiske kilder, og reflektere over hvordan fortiden blir framstilt, tolket og brukt i ulike sammenhenger. På ungdomstrinnet og i videregående skole skal elevene blant annet kunne drøfte hvordan framstillinger av fortiden påvirker holdninger og handlinger, gjøre rede for årsaker til og konsekvenser av konflikter, terror og historisk urett, og reflektere over hvordan kollektive minner former samfunn og identitet. Dette gir et tydelig mandat for arbeid med kulturminner, minnesteder, 2. verdenskrig, 22. juli og andre former for vanskelig og kontroversiell historie.

Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)

2. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og beskrive kulturminner og kultur- og naturlandskapet i nærmiljøet
- utforske og presentere hvordan mennesker levde for én til to menneskealder siden

4. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske kulturminner og hvordan mennesker levde i den tiden kulturminnene er fra, og sammenligne med hvordan vi lever i dag
- beskrive kultur- og naturlandskap i Norge og samtale om hvordan historiske og geografiske kilder, inkludert kart, kan gi informasjon om landskap

7. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske hvordan mennesker i fortiden livnærte seg, og samtale om hvordan sentrale endringer i livsgrunnlag og teknologi har påvirket og påvirker demografi, levekår og bosettingsmønstre
- sammenligne hvordan ulike kilder kan gi ulik informasjon om samme tema, og reflektere over hvordan kilder kan brukes til å påvirke og fremme bestemte syn

10. trinn

Elevene skal kunne:

- drøfte hvordan framstillinger av fortiden, hendelser og grupper har påvirket og påvirker folks holdninger og handlinger
- gjøre rede for årsaker til og konsekvenser av terrorhandlinger og folkemord, som holocaust, og reflektere over hvordan ekstreme holdninger og handlinger kan forebygges
- gjøre rede for fornorskningen av samene og de nasjonale minoritetene og urettferdigheten de har blitt utsatt for

Læreplan i historie fellesfag (HIS01-03)

Vg2

Elevene skal kunne:

- reflektere over hvordan fortiden former oss som mennesker
- utforske fortiden ved å stille spørsmål og innhente, tolke og bruke ulikt historisk materiale for å finne svar
- utforske og reflektere over hvordan fortiden minnes lokalt og nasjonalt
- gjøre rede for viktige endringer i hvordan mennesker har skaffet seg mat og brukt naturressurser, og vurdere betydningen av dette for mennesker og et bærekraftig samfunn

Vg3

Elevene skal kunne:

- reflektere over hvordan fortolkninger av fortiden er preget av nåtidsforståelse og forventninger til framtiden
- reflektere over hvordan fortiden brukes av ulike aktører og drøfte hensikten med denne historiebruken
- sammenligne ulike framstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske framstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst

Norsk – fortelling, språk og representasjon

Norskfaget bidrar med viktige perspektiver knyttet til språk, fortelling og formidling. Kompetansemålene åpner for arbeid med både skjønnlitterære og sakpregede tekster, muntlig historie, sammensatte uttrykk og kildekritikk. Elevene skal reflektere over hvordan språk og framstillinger påvirker forståelse, identitet og maktforhold. I arbeid med kulturarv gir dette rom for å undersøke hvordan historien fortelles, hvilke stemmer som kommer til orde, og hvordan minner formidles gjennom tekst, bilde og digitale medier.

Læreplan i norsk (NOR01-07)

2. trinn

Elevene skal kunne:

- lytte til og samtale om tekster
- gjenfortelle innhold i tekster
- uttrykke egne opplevelser og erfaringer muntlig og skriftlig

4. trinn

Elevene skal kunne:

- lese og samtale om tekster i ulike sjangre
- uttrykke egne opplevelser og erfaringer i muntlige og skriftlige tekster
- bruke enkle kilder i egne tekster

7. trinn

Elevene skal kunne:

- orientere seg i faglige kilder på bibliotek og digitalt, vurdere hvor pålitelige kildene er, og vise til kilder i egne tekster
- utforske og reflektere over sammenhengen mellom språk og identitet

10. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og bruke kilder på en kritisk måte
- utforske samspillet mellom skrift, bilder og andre uttrykksformer og lage egne sammensatte tekster
- reflektere over hvordan språk og tekster kan uttrykke og skape holdninger

Læreplan i norsk (NOR01-06)

Vg1

Elevene skal kunne:

- lese og analysere et bredt utvalg tekster i ulike sjangre og medier
- utforske og bruke kilder på en kritisk måte
- skrive tekster med faglig struktur og kildebruk

Vg2

Elevene skal kunne:

- analysere og tolke tekster i lys av historisk og kulturell kontekst
- utforske og sammenligne framstillinger av tema i ulike tekster
- reflektere over hvordan språk brukes til å uttrykke og forme identitet

Vg3

Elevene skal kunne:

- analysere sakprosa og skjønnlitteratur i et historisk og samfunnsmessig perspektiv
- bruke retoriske og språklige begreper i analyse av tekster
- reflektere over etiske problemstillinger knyttet til språk, tekst og kommunikasjon

KRLE – arbeid med kulturarv og minnekultur

KRLE er et sentralt fag i arbeid med kulturarv og minnekultur, særlig der kulturarv knyttes til religion, livssyn, etikk og verdier. Faget gir elever redskaper til å utforske både materielle og immaterielle uttrykk for kulturarv, til å forstå historiske endringsprosesser, og til å reflektere kritisk over mangfold, identitet og menneskeverd. KRLE bidrar dermed

på alle trinn til å utdype forståelsen av hvordan fortiden lever videre i praksiser, fortellinger og samfunnsdebatt.

4. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og beskrive hvordan kristendom og andre religioner og livssyn kommer til uttrykk lokalt og regionalt
- sammenligne og presentere ulike årstider og høytider i kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner, som kulturarv

7. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og sammenligne tekster og materielle uttrykk som kilder til kunnskap om kulturarv knyttet til kristendom og ulike religions- og livssynstradisjoner
- utforske og samtale om mangfold både innenfor og mellom religions- og livssynstradisjoner

10. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og drøfte hvordan kristendom og andre religioner inngår i historiske endringsprosesser globalt og nasjonalt
- utforske og presentere hvordan elementer fra religioner og livssyn kommer til uttrykk i medier og populærkultur
- identifisere og drøfte etiske problemstillinger knyttet til menneskerettigheter, bærekraft og mangfold

Kunst og håndverk – materiell kultur og minnesteder

Kunst og håndverk er et sentralt fag for å arbeide med kulturarv som materiell og visuell praksis. Kompetansemålene knytter elevenes arbeid til tradisjonshåndverk, arkitektur, gjenstander, visuelle uttrykk og identitet. Elevene skal blant annet analysere hvordan identitet og stedstilhørighet kommuniseres gjennom kunst og bygde omgivelser, og utforske hvordan kunst kan brukes til samfunnskritikk. Faget gir dermed gode innganger til arbeid med minnesteder, monumenter, utstillinger og kulturarv i det offentlige rom.

Læreplan i kunst og håndverk (KHV01-02)

2. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og bruke visuelle uttrykk i arbeid med egne bilder
- samtale om egne og andres bilder

4. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og bruke materialer, redskaper og teknikker i eget skapende arbeid
- samtale om og beskrive hvordan ulike visuelle uttrykk kan formidle opplevelser og fortellinger

7. trinn

Elevene skal kunne:

- beskrive mangfoldet i klestradisjoner eller gjenstander, inkludert samiske, og lage et produkt med inspirasjon fra kulturarv
- designe og lage en utstilling som viser fram prosess og produkt

10. trinn

Elevene skal kunne:

- analysere hvordan identitet og stedstilhørighet kommuniseres i arkitektur, klestradisjoner, kunst eller gjenstander
- undersøke hvordan kunst, inkludert samisk kunst, kan bidra i samfunnskritikk

Naturfag – kulturlandskap og menneske–natur-relasjoner

Naturfag gir indirekte, men viktige bidrag til arbeid med kulturarv, særlig gjennom kompetansemål knyttet til landskap, naturressurser, bærekraft og tradisjonell kunnskap. Elevene skal utforske hvordan menneskelig aktivitet har påvirket natur og miljø over tid, og reflektere over sammenhengen mellom natur, samfunn og framtidig utvikling. Dette åpner for arbeid med kulturlandskap som historiske spor etter samspillet mellom mennesker og natur.

Læreplan i naturfag (NAT01-04)

4. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og beskrive hvordan mennesker har brukt og bruker naturressurser

7. trinn

Elevene skal kunne:

- gjøre rede for hvordan menneskelig aktivitet har påvirket naturen over tid
- gi eksempler på samers tradisjonelle kunnskap om naturen

10. trinn

Elevene skal kunne:

- vurdere hvordan menneskelig aktivitet har påvirket natur og miljø, og foreslå tiltak for bærekraftig utvikling
- drøfte hvordan tradisjonell kunnskap kan bidra til bærekraftige løsninger

Mat og helse – immateriell kulturarv og hverdagsliv

Mat og helse bidrar særlig til forståelsen av immateriell kulturarv. Kompetansemålene legger vekt på mattradisjoner, måltidskultur, identitet og fellesskap, inkludert samisk og flerkulturell matkultur. Gjennom arbeid med tradisjonelle råvarer, tilberedningsmetoder og måltidspraksiser kan elevene utforske hvordan kulturarv videreføres i hverdagslivet.

Læreplan i mat og helse (MHE01-02)

7. trinn

Elevene skal kunne:

- utforske og presentere tradisjonelle norske og samiske metoder for å konservere mat
- lage mat fra norsk og samisk kultur

10. trinn

Elevene skal kunne:

- lage mat fra ulike kulturer og reflektere over hvordan identitet og fellesskap formidles gjennom måltider
- utforske sammenhenger mellom matkultur, helse og bærekraft

Tverrfaglig arbeid og progresjon

Selv om fagene bidrar på ulike måter, gir de samlet et sterkt grunnlag for tverrfaglig arbeid med kulturarv og minnekultur på skolen. Slike arbeidsformer støtter utviklingen av kritisk tenkning, historiebevissthet, dybdelæring og demokratisk kompetanse over tid. Samtidig gir de rom for progresjon: fra utforskende og erfaringsbasert arbeid på barnetrinnet, til mer analytisk og kritisk refleksjon på ungdomstrinnet og i videregående skole.

Trinn	Samfunns fag	Norsk	KRLE	K og H	Naturfag	M og H	Historie	Hovedfokus
2. trinn	•	•	○	○				Lokal kulturarv, nærmiljø
4. trinn	•	•	○	○	△			Kulturminner og landskap
7. trinn	•	•	○	○	△	○		Kulturarv som spor og praksis
10. trinn	•	•	•	○	△	○		Minnekultur og vanskelig historie
Vg2		○					•	Historisk metode og minner
Vg3		○					•	Historiebruk og minnekultur

Tabell 1. Progresjonsmodell: Kulturarv og minnekultur i skolen (LK20)

• = kjernefag¹, ○ = komplementært fag², △ = kontekstfag³

Å arbeide tverrfaglig med kulturarv og minnekultur handler derfor ikke om å involvere alle fag likt, men om å utnytte de faglige styrkene der de er mest relevante. Slik kan skolen legge til rette for helhetlige, meningsfulle og kritisk reflekterte møter med fortiden – som også gir elevene redskaper til å forstå og forme framtiden.

Undervisning om kulturarv egner seg svært godt for tverrfaglige prosjekter som knytter sammen teori og praksis på tvers av faggrensene. Når flere fag samarbeider om et felles tema, åpnes det for varierte læringsaktiviteter og dypere forståelse hos elevene.

Her er noen eksempler (se også neste kapittel om læringsaktiviteter).

¹ **Kjernefag** er fag som har et tydelig og direkte læreplanmandat for arbeid med kulturarv og minnekultur. I disse fagene inngår spørsmål om fortid, historiebruk, identitet, verdier og samfunn eksplisitt i kompetansemålene. Kjernefagene bærer hovedansvaret for elevenes faglige forståelse av kulturarv og minnekultur, og gir redskaper til analyse, refleksjon og kritisk tenkning over hvordan fortiden tolkes, brukes og gis mening i samtiden.

² **Komplementære fag** støtter arbeidet med kulturarv og minnekultur ved å bidra med uttryksformer, perspektiver eller arbeidsmåter som utdyper og utfyller kjernefagene innhold. Disse fagene har ikke alltid et direkte mandat for arbeid med kulturarv, men gir viktige bidrag gjennom formidling, estetisk bearbeiding, dialog, etikk eller praktisk utforskning. Komplementære fag brukes målrettet og selektivt, og forutsetter tydelig kobling til kompetansemål i kjernefagene.

³ **Kontekstfag** gir rammeforståelse og bakgrunnskunnskap som kan være relevant i arbeid med kulturarv og minnekultur, for eksempel knyttet til natur, landskap, ressurser eller praksiser. Disse fagene bidrar med innsikt i de fysiske, miljømessige eller materielle forutsetningene for menneskers liv, men har ikke som mål å analysere fortid, minner eller historiebruk. Kontekstfagene skal derfor ikke bære hovedansvaret for kulturarvsarbeidet, men kan gi viktige perspektiver når det er faglig begrunnet.

Samfunnsfag og kunst og håndverk: Elevene kan utforske lokale kulturminner ved å lage modeller av historiske bygninger eller rekonstruere gjenstander fra fortiden. De kan også prøve tradisjonelle håndverk som å spinne, veve, sy eller brodere og samtidig lære om materialer, teknikker og symboler fra ulike tidsepoker.

Norsk og samfunnsfag: La elevene skrive fortellinger, dikt eller skuespill inspirert av lokale kulturminner, eller bearbeide muntlige kilder og historier samlet inn gjennom intervjuer med besteforeldre eller andre eldre i nærmiljøet.

Samfunnsfag og naturfag: Kombinér læring om kulturlandskap med kunnskap om artsmangfold. Hvilke økologiske konsekvenser kan oppstå dersom et kulturlandskap eller immateriell kulturarv knyttet til ressursbruk ikke blir bevart?

Tverrfaglig arbeid gir rom for kreativitet, samarbeid og utforskende læring – og bidrar til at elevene ser sammenhenger mellom fag og mellom fortid og samtid. Med god planlegging og noen enkle, gjennomtenkte grep kan undervisningen om og med kulturarv bli både mer levende og meningsfull. Når undervisningen tar utgangspunkt i konkrete steder og historier som elevene kan se, ta på og forholde seg til i sitt eget nærmiljø, skapes en sterkere kobling mellom fagstoffet og deres egen virkelighet.

Vi vet at engasjementet ofte øker når elevene får utforske, undre seg og bidra aktivt, enten det skjer gjennom turer, praktiske oppgaver, digitale verktøy eller samtaler med folk. Slik blir fortiden ikke bare noe de lærer om, men noe de får erfare – noe som angår dem og som lever i samfunnet, kulturen og i landskapet rundt dem. Dette gir grobunn for nysgjerrighet, kritisk refleksjon og en dypere forståelse av hvordan fortiden fortsatt preger oss i dag.

Eksempler på aktiviteter og metodiske tverrfaglige tilnærminger

Aktivitetene nedenfor er tilpasset kompetansemål i læreplanen og legger vekt på lokal kulturarv og minnekultur. De egner seg godt for tverrfaglig undervisning, særlig innen samfunnsfag, naturfag, kunst og håndverk og norsk. Samtidig bygger de på metodiske prinsipper som stimulerer til aktiv og kritisk utforskning, dialog, samarbeid og skapende formidling. Elevene får møte kulturarven med både hode, hjerte og hender – og lærer gjennom å undersøke, tolke, skape og formidle.

1. Undersøkende og utforskende tilnærminger

Metodisk forankret i inquiry-based learning (IBL), feltarbeid og kildekritikk.

Elevene stiller spørsmål, samler inn data, analyserer og trekker egne konklusjoner.

Tidsbruk: 1-2 timer (kort feltarbeid)

Egner seg for: alle trinn (med tilpassende spørsmål).

Velg et lokalt kulturminne, minnested eller kulturlandskap og undersøk det.

Barnetrinn (1.–7. trinn):

Utforskende, deskriptiv og konkret – med vekt på sansing og enkel forståelse av tid og betydning.

- Hva ser du når du besøker stedet? Hvordan ser det ut?
- Hva tror du stedet har vært brukt til før?
- Hvor gammelt tror du det er?
- Hvem kan ha laget det, og hvorfor?
- Hva gjør stedet spesielt eller viktig?
- Hvordan brukes det i dag? Er det noen som passer på det?

Ungdomstrinn (8.–10. trinn):

Mindre ledende, mer analytisk – fokus på endring over tid og perspektiv.

- Når ble stedet tatt i bruk, og hva var hensikten?
- Hvem laget det – og hvem var det ment for?
- Hvordan har stedet endret seg over tid?
- Hvordan blir stedet brukt og forstått i dag?
- Hva kan stedet avsløre om sin samtid og det samfunnet som skapte det? Hvem huskes her – og hvem blir ikke nevnt?
- Hvorfor tror du dette stedet er blitt tatt vare på?

Videregående (vgs):

Større fokus på tolkning, samfunnsperspektiv, minnekultur og kritisk refleksjon.

- Hva slags historisk eller kulturell betydning har stedet hatt – og har i dag?
- Hvordan reflekterer stedet verdiene, maktstrukturene eller identitetene til dem som etablerte det?
- Hvordan er minnesteedet eller kulturminnet iscenesatt visuelt og symbolsk?
- Hvordan påvirker dette stedet måten vi husker historien på?
- Kan det finnes alternative fortellinger knyttet til stedet – hvem sin historie fortelles her?
- Er det kontroverser eller uenigheter knyttet til hvordan stedet brukes eller tolkes i dag?
- Hvordan henger dette stedet sammen med bærekraftig forvaltning av kulturarv? Blir stedet bevart og formidlet på en bærekraftig måte?

Didaktisk progresjon

Samme kulturminne kan brukes på ulike måter gjennom hele skoleløpet. Her er et eksempel på hvordan spørsmålene kan tilpasses nivå:

Trinn	Fokus	Eksempel på spørsmål
1.-4.	Sansing og opplevelse	Hva ser du? Hvordan kjennes det å være her?
5.-7.	Historie og bruk	Hva har stedet blitt brukt til? Hvordan har det endret seg?
8.-10.	Endring og perspektiv	Hvem huskes her – og hvem ikke?
Vgs.	Kritisk refleksjon	Hvordan brukes stedet til å forme identitet i dag?

2. Skapende og estetiske tilnærminger

Basert på prinsipper fra kunst- og uttrykksbasert læring og performativ formidling – elevene bearbeider kunnskap gjennom estetiske prosesser.

Tidsbruk: 3-5 timer (inkl. forarbeid og framføring).

Egner seg for: mellomtrinn, ungdomstrinn, vgs.

Arranger en historisk guidet tur – iscenesatt formidling av et kulturminne eller kulturlandskap

Velg sted og forbered undersøkelser

- Klassen velger (eller får tildelt) et lokalt kulturminne eller kulturlandskap (f.eks. gravhaug, minnesteed, historisk bymiljø, industrilandskap eller kulturlandskap).
- Elevene deles i grupper og forsker på ulike aspekter ved stedet: historie, arkitektur, bruk, endring over tid, symbolikk, fortellinger og funksjon i dag.

Skap fortellingen og planlegg formidlingen

- Gruppene utvikler ulike "stoppesteder" på en guidet vandring i området.
- Hvert stopp kan inneholde ulike former for formidling:
 - Fortelling i rolle (som historisk person, vitne, arkeolog, etterkommer)

- Enkle dramatiserte scener (f.eks. et møte, et valg, en konflikt)
- Visuelle elementer (tegninger, modeller, kostymer, bilder, installasjoner)
- Lydinnslag, dikt eller utdrag fra gamle tekster

Gjennomfør vandringen

- Klassen inviterer et publikum: f.eks. andre elever, en annen klasse, foresatte, museum, lokalhistorielag eller skoleledelse/lærere.
- Elevene gjennomfører turen som historiske guider – i rolle, med manus eller improvisasjon.
- Publikum får kart eller enkle programmer og oppfordres til å stille spørsmål underveis.

Etterarbeid og refleksjon

- Hva lærte elevene om stedet – og om hvordan historie og kultur kan formidles?
- Hvordan påvirker måten vi forteller historien på forståelsen av stedet?
- Hvilke valg gjorde elevene – og hva kunne vært fortalt annerledes?
- Diskuter sammenhengen mellom form, innhold og virkning: Hva fungerte? Hva rørte? Hva utfordret?

3. Språklig og litterær tilnærming

Inspirert av kultursemiotikk – der elevene utvikler sin kulturelle forståelse gjennom språk og fortelling.

Tidsbruk: 2-3 timer

Egner seg for: Mellomtrinn, ungdomstrinn og vgs.

Velg et sted eller et objekt

Et minneste, en gravstøtte, et gammelt hus, en stein, et monument, et landskap – gjerne et sted med kulturell og symbolsk verdi i nærmiljøet.

Undersøk symboler og uttrykk:

Beskriv og diskuter:

- Hvilke symboler og tegn finnes på stedet? (Innskrifter, ornamenter, former, materialer, osv.)
- Hvilken stemning eller atmosfære finnes her? Hvordan opplever du stedet?
- Hvilken historie ligger under overflaten – og hva mangler?

Produser en kreativ tekst

- Innledning: Beskriv stedet slik det fremstår i dag – sanselig, konkret og stemningsfullt.

- Hoveddel: Velg 2–3 symboler, tegn eller detaljer ved stedet (f.eks. en inskripsjon, en form, en gjenstand, en utsikt). Skriv korte tekstavsnitt som tolker disse: Hva kan de fortelle oss om menneskene, hendelsene og verdiene som har satt spor her?
- Avslutning: Reflekter over hvilken rolle dette stedet spiller i samfunnet i dag, og hvordan det fortsatt kommuniserer med oss – eller har blitt tyst.

4. Praktisk og deltakerorientert tilnærminger

Bygger på prinsipper fra erfaringslæring, medborgerskap i praksis og stedbasert læring – elevene deltar aktivt i å ta vare på og videreføre kulturarven.

Matkultur og fortellinger fra kjøkkenet

Beskrivelse: Elevene samler inn oppskrifter og mattradisjoner fra eldre i nærmiljøet (besteforeldre, naboer, eldreinstitusjoner).

Tidsbruk: 3-4 timer (kan fordeles over flere økter)

Egner seg for: Mellomtrinn, ungdomstrinn og vgs

Arbeidsform: Intervju, dokumentasjon, film eller skriftlig.

Mål: Felles matdag der elevene lager og serverer maten, kombinert med historiefortelling og muntlige tradisjoner.

Elevstemmer i minnekultur

Beskrivelse: Elevene diskuterer hvordan deres skole eller lokalmiljø kan minnes noe, og hva som er verdt å minnes – f.eks. 22. juli, en lokal hendelse, eller en tidligere elev/beboer.

Tidsbruk: 3-4 timer (kan fordeles over flere økter)

Egner seg for: Mellomtrinn, ungdomstrinn og vgs

Arbeidsform: Planlegge et lite minnesymbol, et arrangement eller et digitalt minnearkiv.

Mål: Elevene får medvirke i samtiden og reflektere over hvorfor og hvordan vi minnes fortiden.

Digitale og lekpregede tilnærminger

For å variere arbeidsmåtene kan kulturarv også utforskes gjennom digitale verktøy og lekende læring.

Digital fortelling om et kulturminne

Beskrivelse: Elevene lager en kort film eller podkast om et lokalt sted, med bilder, intervjuer og lyd.

Tidsbruk: 3–5 timer

Egner seg for: Mellomtrinn, ungdomstrinn og videregående skole

Lekende læring for barnetrinnet

Beskrivelse: Spill «kulturminne-memory» med bilder fra nærmiljøet eller «Lev som en viking for en dag» – der elevene dramatiserer hverdagsliv, arbeid eller fortellinger fra fortiden.

Tidsbruk: 1–2 timer

Egner seg for: 1.–4. trinn

Naturfaglig og bærekraftig tilnærming

Kulturarv gir også mulighet til å arbeide med naturfaglige perspektiver, særlig knyttet til ressursbruk, klima og bærekraft.

Byggematerialer før og nå

Beskrivelse: Elevene undersøker hvilke materialer som ble brukt i eldre bygninger i nærmiljøet (f.eks. stein, tre, torv) og sammenligner med dagens byggematerialer.

Diskuter: Hvilke ressurser var tilgjengelige lokalt? Hvorfor valgte man akkurat disse materialene? Hvordan påvirket det naturen?

Tidsbruk: 2–3 timer

Egner seg for: Mellomtrinn og ungdomstrinn

Mat, ressursbruk og tradisjoner

Beskrivelse: Elevene sammenligner tradisjonelle måltider fra lokalsamfunnet (f.eks. fisk, poteter, bygg) med dagens kosthold.

Diskuter: Hvordan har transport, handel og teknologi endret ressursbruk og matsystemer? Hva kan vi lære av tidligere generasjoners bruk av lokale ressurser?

Tidsbruk: 2–4 timer (kan kombineres med praktisk matlaging)

Egner seg for: Alle trinn (tilpasses nivå)

Hvordan vurdere elevenes arbeid?

Etter aktivitetene kan elevene dokumentere det de har lært på ulike måter – gjennom korte tekster, plakater, digitale presentasjoner eller muntlige framføringer.

Det viktigste er ikke formen, men at elevene får vist både fakta om stedet og sine egne refleksjoner om hva kulturminnet betyr i dag.

Eksempler på vurderingsformer:

- Refleksjonslogg eller dagboknotat
- Kort faktatekst eller artikkel
- Muntlig presentasjon eller fortelling
- Plakat, utstilling eller fotoreportasje
- Digital presentasjon (PowerPoint, film, podkast)
- Rollespill eller dramatisert scene
- Elevprodusert «minnebok» eller digitalt minnearkiv

Læring som gjør en forskjell

Disse tilnærmingene viser at arbeid med kulturarv i skolen ikke bare handler om å lære om fortiden, men å lære med, gjennom og i fortiden, i møte med virkelige steder, erfaringer og spørsmål vi har i dag. Det gir elevene mulighet til å utvikle kritisk tenkning, etisk vurdering, historiebevissthet og samfunnsengasjement – i tråd med LK20s verdigrunnlag og fagfornyelsens formål.

Når elevene får møte fortid i samtid, blir historie noe de kan se, berøre og stille spørsmål ved. Det gir en praksisnær og meningsfull læring – og åpner for tverrfaglige tilnærminger der kulturarv og minnekultur kan knyttes til for eksempel samfunnsfag, KRLE, norsk, kunst og håndverk, mat og helse, naturfag og historie.

Gjennom dette arbeidet får elevene innsikt i bærekraftig forvaltning, etisk vurdering og hvordan vi sammen kan ta vare på det vi har arvet. Kulturarv og minnekultur blir dermed ikke bare et tema i undervisningen, men en inngang til større spørsmål om verdier, fellesskap og framtid.

Vi håper at denne veilederen kan være en inspirasjon til å komme i gang. Ofte er det de små oppdagelsene i nærmiljøet som gir de største læringsopplevelsene – og som bygger bro mellom fortid, samtid og framtid.

Kulturminner i Rogaland

Rogaland har en rik og variert kulturarv som forteller om hvordan mennesker har levd, arbeidet og brukt naturen gjennom ulike tider. Kulturminnene i fylket spenner over lange tidsperioder: fra spor etter steinalderbosetning, bronsealderens helleristninger og jernalderens gravhauger, via middelalderens kirker og klostre, til nyere tids historie.

Samlet gir dette mange innganger til å utforske hvordan fortiden har satt spor, både i landskapet og i samfunnet vi lever i i dag. I Rogaland finnes det kulturminner som kan knyttes til ulike fag, trinn og temaer, og som egner seg godt for arbeid i skolen.

Nedenfor følger noen eksempler på kulturminner og kulturelle minner, presentert fra nord til sør i fylket:

Tidsdybde og arkeologiske kulturminner:

- Kulturmiljø med blant annet graver fra vikingtiden på Torvastad på Karmøy
- Helleristninger fra bronsealderen på Austre Åmøy ved Stavanger
- Strandgravfelt fra jernalderen på Jæren ved Hå gamle prestegard

Middelalder og religiøs historie:

- Avaldsnes Kirke, Karmøy
- Krosshauen i Haugesund
- Utstein kloster på Mosterøy
- Stavanger Domkirke
- Sola ruinkirke

Industri og samfunnsendringer:

- Industrihistoriske spor som gamle kaianlegg, smelteverk i Sauda og bebyggelse i Åbøbyen
- Arkitektoniske kulturminner som Suldal kraftstasjon
- Gruveanlegg fra nyere tid ved Blåfjell i Sokndal

Bygningsarv og historiske miljøer:

- Historiske torg og byrom som torget i Skudeneshavn, med bebyggelse fra seilskutetiden
- Bygninger med kulturhistorisk funksjon, som Norsk grafisk museum (i tidligere industrilokaler), Stavanger maritime museum og Engøyholmen kystkultursenter.
- De karakteristiske trehusene i den historiske bykjernen i Egersund

Minnesteder og minnekultur:

- «Snublesteiner» i Haugesund og Stavanger – til minne om Holocaust-ofre
- Minnesmerke Asgaut Relestad utenfor Hesby kirke på Finnøy – minne om lokalpersonlighet
- Minnesmerke over Kitty Kielland «Been» ved Breiavatnet i Stavanger
- Minnesmerke Måmyra og Austre Målandsstøl på Hjelmeland – markert som kulturminne, tilknyttet mostandsbevegelsen (Milorg D.19)
- Minnesmerke for Operasjon Freshman i Hovlandsheia på Hellelan – et minne etter en sabotasjeaksjon under andre verdenskrig
- Minnestedet på Lundsneset i Stavanger, til minne om ofrene for 22. juli
- Minnesmerke over «Kielland-ulykken» på Kvernevik
- Gravstøtte til Solveig Bergslien og minnestøtte over falne på Eiganes gravlund
- Minnesmerke over krigsseilerne fra Stavanger regionen i Vågen, Stavanger
- Minnesmerke over Tjemsland-gruppen «Ti par sko» ved Kyviksmarka, Stavanger

Landskap og immateriell kulturarv:

- Tradisjonelle naustmiljø langs kysten – vitner om kystens livsformer
- Det nasjonale verdifulle kulturlandskapet på Jæren – formet av generasjoners jordbruk
- Stedsnavn knyttet til fortellinger, folketradisjoner, tro og muntlig kulturarv

Ved å utforske disse ulike kulturminnene kan elevene få innsikt i hvordan mennesker har levd, arbeidet og tenkt i ulike tider, fra steinalderens jegere og samlere til bønder, håndverkere, handelsfolk, religiøse samfunn, industriarbeidere og andre borgere i nyere tid.

Elevene får en mer konkret forståelse av hvordan dagligliv, tro, teknologi og samfunnsorganisering har satt varige spor i Rogalands landskap og samfunn, fra kyst og fjorder til jordbruksområder og byer. Samtidig gir arbeidet med lokale eksempler inngang til større historiske sammenhenger, der lokale erfaringer kan knyttes til regionale, nasjonale og globale utviklingstrekk.

På denne måten utvikler elevene ikke bare kunnskap om fortiden, men også evnen til å reflektere kritisk over hvordan samfunn endrer seg over tid, og hvordan fortidens erfaringer, verdier og konflikter fortsatt påvirker oss i dag, både lokalt og globalt.

Hvor finner skolene informasjon om lokale kulturmiljø?

For å jobbe med kulturarv i undervisningen trenger lærere tilgang til gode og relevante kilder om kulturminner og kulturmiljøer i skolens nærrområde. Det finnes mange ressurser – både nasjonale og lokale – som gir innsikt i både materielle og immaterielle spor fra fortiden. Disse kan brukes for å gjøre historien konkret, engasjerende og meningsfull for elevene.

Nasjonale læringsressurser:

[DigitaltMuseum](#) - DigitaltMuseum gjør museenes samlinger tilgjengelige for alle, uansett tid og sted. Her kan man utforske gjenstander og bilder til bruk i undervisning, studier, fordypning og felles kunnskapsbygging.

Kulturarvskolen.no - En nasjonal nettressurs med undervisningsopplegg, aktiviteter og oppgaver knyttet til kulturminner og kulturarv. Oppleggene er sortert etter fag og trinn, og knyttes til relevante kompetansemål i læreplanene.

Læringsportalen – Friluftsrådernes Landsforbund

<https://www.friluftsrad.no/laeringsportalen> - Et planleggingsverktøy for undervisning utenfor klasserommet. Her kan man både finne og registrere steder som egner seg for læring i natur- og kulturmiljø.

Lokale og regionale kilder:

Kommuners kulturminneplan

Kulturminneplaner gir oversikt over viktige lokale kulturminner og kulturmiljøer, og er ofte koblet til utviklingsmål i kommunen. Ta kontakt med kommunen eller søk på nettsidene.

Rogaland fylkeskommune

Har samlet informasjon om regionale kulturminner, kulturmiljøer, aktuelle prosjekter og forvaltning. Fylkeskommunen er også en samarbeidspartner for skoler som ønsker å arbeide med kulturarv i praksis. Besøk fylkeskommunens nettsider på rogfk.no

Museer og historielag

Lokale museer, kulturinstitusjoner og historielag har ofte både kunnskap og formidlingstilbud. Mange tilbyr skoleopplegg, omvisninger og workshops knyttet til lokal historie og kulturarv.

Digitale kart og databaser:

Kulturminnesøk.no – Kulturminnesøk er Riksantikvarens nasjonale register over kulturminner og kulturmiljøer. Her finner man både fredete, verneverdige og andre registrerte kulturminner – fra gravhauger og helleristninger til bygninger, anlegg og kulturmiljø.

Stavanger.kunstrom.no - Stavanger kommunes digitale kunstportal presenterer kommunens kunstsamling som et åpent nettgalleri og en søkbar database. Plattformen gir innsyn i hvilke kunstverk kommunen eier og forvalter, og omfatter både innendørs

verk og kunst i det offentlige rom. Samlingen inkluderer også skulpturer og andre kunstneriske uttrykk som fungerer som minnesteder og bærere av kollektiv erindring.

[Minner.no](https://minner.no) - Minner.no er en digital plattform for å samle, bevare og dele menneskers erfaringer og historier. Her kan privatpersoner bidra med egne minner, kulturinstitusjoner invitere til dokumentasjon, og publikum og forskere få innblikk i hvordan folk forstår sine liv. Alt materiale forvaltes av kulturinstitusjoner som sikrer at det bevares for fremtiden.

[Unimus.no](https://unimus.no) – Universitetsmuseenes digitale samlinger, med gjenstander, funnsteder og historisk materiale.

[Historisk arkiv | Kartverket.no](https://historiskarkiv.kartverket.no) – viser hvordan landskap og bebyggelse har endret seg over tid.

[Temakart-Rogaland.no](https://temakart-rogaland.no) – Digitalt kartverktøy med oversikt over kulturminner, kulturlandskap og naturverdier i Rogaland. Godt egnet for å planlegge ekskursionsjoner og uteundervisning.

<https://www.snublestein.no/> - Digitalt kart med oversikt over snublesteiner - minnesmerker over deporterte jøder fra Norge. Et godt verktøy for å planlegge ekskursionsjoner og byvandring som kan tematiserer gjennomføringen av holocaust i Rogaland historiske, i tillegg til spørsmål om hvordan vi minnes denne historien i dag.

<https://batreisende.no/> - Haugaland museum sin nettside om romanifolket som reiste langs Vestlandet. Nettsiden inneholder et kart med oversikt over reiseruter og lokale kulturminner som kan fortelle om denne nasjonale minoriteten.

<https://digitaltmuseum.no/> - Digital database over norske museers gjenstands- og fotografisamlinger. Samlingene kan gi nyttige ressurser til undervisningsopplegg om kulturarv og minnekultur.

Nøkkelbegreper

I arbeid med kulturarv møter vi ofte ord og begreper som kan være nye eller ukjente. For å gjøre det enklere å forstå og bruke disse ordene, har vi laget en oversikt over de vanligste nøkkelbegrepene knyttet til kulturarv. Denne listen kan hjelpe lærere med å skape et felles og klart språk rundt temaet.

Historie – studiet av fortiden og hvordan den har blitt formet, forstått og fortolket over tid.

Historiebevissthet - evnen til å forstå og tolke sammenhengen mellom fortid, nåtid og framtid. Det handler om å se hvordan fortiden har påvirket dagens samfunn, hvordan nåtiden preger måten vi forstår fortiden på, og hvordan våre tolkninger av historien kan få betydning for framtiden.

Kulturarv - Kulturarv er det mennesker over tid har etterlatt seg – materielle og immaterielle spor som anses å ha historisk, kulturell eller sosial verdi.

Kulturelle minner – favner de ulike måtene fortiden holdes levende på i samfunnet. Kulturelle minner viser til hvordan samfunn og grupper bevarer og viderefører fortiden gjennom bevisste uttrykksformer som språk, ulike medier, litterære sjanger, bilder, ritualer, minnesmarkeringer, steder, kulturlandskap, symboler og institusjoner.

Kulturminne – Et konkret spor etter menneskelig liv og virksomhet som vitner om fortiden. Kulturminner kan være materielle, som bygninger, gjenstander, landskap eller andre konkrete levninger, men også immaterielle, som muntlige fortellinger, ritualer, håndverkstradisjoner, språk, musikk og andre former for kulturell praksis. Som del av både kulturarv og minnekultur gir kulturminner innsikt i tidligere tiders samfunn og erfaringer, samtidig som de tillegges ny mening av oss i dag.

Kulturmiljø – Et fysisk område hvor flere kulturminner inngår i en helhet og forteller en større historie.

Minnekultur – Minnekultur er hvordan vi som samfunn husker og bruker fortiden – for eksempel gjennom minnesmerker, fortellinger, kunst og minnesmarkeringer. Minnekulturen er en del av hverdagen vår – noe vi både er omgitt av og deltar i – og den påvirker hvordan vi forstår oss selv, vår historie og vår plass i verden.

Minnesmerke - Et minnesmerke er et fysisk objekt – ofte et monument, en statue, en plakett eller et kunstverk – reist for å markere og hedre en bestemt hendelse, person eller gruppe, vanligvis knyttet til tap, konflikt eller kollektiv erfaring.

Minnested - Et minneste er et sted som er viet til å huske og reflektere over en historisk hendelse, et tap eller en kollektiv erfaring.

Helleristning – Bilder eller symboler hugget eller risset inn i fjell, vanligvis fra bronsealderen.

Gravhaug – En opphøyd jordhaug som markerer en grav fra forhistorisk tid, ofte fra bronsealder til og med vikingtid.

Kulturlandskap – Et landskap som er formet av menneskelig aktivitet over tid, som jordbruksområder, setre og historiske veier.

Arkeologi – Studiet av menneskers historie og forhistorie gjennom utgraving og analyse av gjenstander og strukturer.

Bygningsvern – Bevaring og restaurering av gamle bygninger for å sikre deres historiske og kulturelle verdi.

Historiefortelling – Formidling av historier knyttet til kulturminner og kulturelle minner, for å gjøre historien levende og tilgjengelig.

Identitet – En person eller gruppes følelse og idé om seg selv. Både personlig og kollektiv identitet formes av historiefortellinger som skaper tilhørighet til sted, kultur og historie.

Bærekraftig forvaltning – Bevaring og bruk av kulturarv på en måte som sikrer at den kan videreføres til fremtidige generasjoner.

Vernestatus – En juridisk eller administrativ betegnelse som sikrer at kulturminner og miljøer blir beskyttet mot ødeleggelse eller endring.

Digital formidling – Bruk av teknologi for å visualisere og formidle kulturarv, som 3D-modeller og interaktive kart.

Fornminne – Et eldre kulturminne fra før reformasjonen (1537), som har spesiell juridisk beskyttelse i Norge gjennom kulturminneloven.

Kulturhistorisk verdi – Den betydningen et kulturminne eller kulturelle minner har for å forstå fortidens samfunn og liv.

Vedlegg: Ressurser for læreren/eleven

Her finner du maler og verktøy som kan brukes direkte i undervisningen.

Arbeidsark: Undersøk et kulturminne/minneste

Arbeidsarket følger en tydelig progresjon fra sanselig utforsking på barnetrinnet til kritisk analyse av minnekultur på videregående nivå. Den samme strukturen brukes på alle trinn, men med økende grad av refleksjon, kildebevissthet og historisk forståelse.

Barnetrinn (1.–4. trinn)

Navn på kulturminne/minneste:

Sted:

Dato for besøk:

1. Før besøket

- Hva vet du om dette stedet fra før?
- Har du sett eller hørt om det tidligere?
- Hva lurte du på? (Skriv eller tegn 1–2 spørsmål)

2. Under besøket

Bruk sansene dine.

- Hvordan ser stedet ut? (former, farger, stort/lite)
- Hva kan du se rundt deg? (bygninger, natur, ting/objekt)
- Hvordan føles det å være her?
- Tegn stedet eller ta bilder.

3. Etter besøket

- Hva har du lært om stedet?
- Hvem tror du har vært her før deg?
- Hvorfor tror du dette stedet er viktig å ta vare på?

4. Formidling

Velg én måte:

- Tegn og fortell
- Lag en enkel plakat
- Fortell muntlig til klassen

5. Refleksjon

- Hva likte du best med besøket?
- Hva forteller dette stedet oss om livet før og nå?

Mellomtrinn (5.–7. trinn)

Navn på kulturminne/minneste:

Sted:

Dato for besøk:

1. Før besøket

- Hva vet du allerede om dette kulturminnet?
- Hva slags sted er det (gammelt, nytt, minnessted, bygning)?
- Skriv 2–3 spørsmål du vil finne svar på.

2. Under besøket

Legg merke til detaljer.

- Hvordan er stedet bygget eller utformet?
- Hvilke spor etter mennesker kan du finne?
- Er det symboler, tekst eller minner knyttet til stedet?
- Ta bilder eller lag skisser.

3. Etter besøket

- Hva forteller kulturminnet om menneskene som brukte stedet før?
- Hvordan har stedet endret seg over tid?
- Hvorfor tror du noen steder blir bevart som kulturminner?

4. Formidling

Velg én:

- Plakat eller digital presentasjon
- Kort faktatekst
- Modell, tegning eller collage

5. Refleksjon

- Hva synes du var mest interessant eller overraskende?
- Hvordan henger dette stedet sammen med lokalsamfunnet i dag?

Ungdomstrinn (8.–10. trinn)

Navn på kulturminne/minneste:

Sted:

Dato for besøk:

1. Før besøket

- Hva vet du om dette historiske stedet?
- Hvilken tid eller hendelse er det knyttet til?
- Formuler 2–3 undersøkende spørsmål.

2. Under besøket

Undersøk stedet som en historisk kilde.

- Hva slags type kulturminne er dette?
- Hvilke materielle og symbolske spor finnes knyttet til dette stedet?
- Hvordan er stedet tilrettelagt i dag (informasjon, skilting, bruk)?
- Dokumenter med bilder/notater.

3. Etter besøket

- Hvilke historier blir fortalt gjennom dette stedet?
- Hvem blir synlige – og hvem blir eventuelt utelatt?
- Hvordan brukes stedet i dag (minne, læring, turisme, politikk)?

4. Formidling

Velg én:

- Digital presentasjon eller podkast
- Reflekterende tekst
- Kort film eller fotoreportasje

5. Refleksjon

- Hvordan påvirker dette kulturminnet vår forståelse av fortiden?
- På hvilke måter er dette også et uttrykk for minnekultur?

Videregående skole (Vg2–Vg3)

Navn på kulturminne/minneste:

Sted:

Dato for besøk:

1. Før besøket

- Hvilken historisk kontekst inngår dette kulturminnet i?
- Hvilke forventninger eller forkunnskaper har du?
- Formuler en problemstilling knyttet til historiebruk eller minnekultur.

2. Under besøket

Analyser stedet kritisk.

- Hvordan er fortiden representert gjennom form, tekst og symboler?
- Hvilke valg er gjort i utforming og formidling?
- Hvilke perspektiver dominerer, og hvilke mangler?
- Dokumenter systematisk.

3. Etter besøket

- Hvordan kan dette stedet forstås som uttrykk for minnekultur?
- Hvilke aktører står bak etablering og formidling av stedet?
- Hvordan kan stedet tolkes ulikt i ulike tider og sammenhenger?

4. Formidling

Velg én:

- Analytisk tekst med kildehenvisninger
- Podkast eller video med faglig drøfting
- Utstillingsforslag eller kuratorisk tekst

5. Refleksjon

- Hvordan brukes fortiden her til å skape mening i nåtiden?
- Hvilket ansvar har vi for hvordan slike steder forvaltes og formidles videre?

Refleksjonslogg for elever: kulturminne og minnekultur

Refleksjonsloggen gir elevene anledning til å bearbeide erfaringer fra arbeid med kulturarv og minnekultur på en strukturert måte. Loggen følger en tydelig progresjon fra personlig opplevelse og undring til analytisk og etisk refleksjon, i tråd med elevenes alder og kompetansenivå.

Barnetrinn (1.–4. trinn)

Navn:

Dato:

Kulturminne/minneste:

- Dette la jeg spesielt merke til:
(Skriv eller tegn noe du så eller opplevde)
- Dette lurte jeg på:
(Hva fikk deg til å stille spørsmål?)
- Dette lærte jeg:
(Noe nytt om stedet eller menneskene som var her før)
- Slik kan vi ta vare på stedet i dag:
(Hva kan vi gjøre for å passe på stedet?)

Mellomtrinn (5.–7. trinn)

Navn:

Dato:

Kulturminne/minneste:

- Dette la jeg spesielt merke til:
(Beskriv detaljer ved stedet, for eksempel spor, symboler eller omgivelser)
- Dette lurte jeg på:
(Formuler ett eller flere spørsmål du fortsatt har)
- Dette lærte jeg:
(Hva har du lært om stedet og dets historie?)
- Slik kan vi ta vare på stedet/minnet i dag:
(Forslag til bevaring, bruk eller formidling)

Ungdomstrinn (8.–10. trinn)

Navn:

Dato:

Kulturminne/minneste:

- Dette la jeg spesielt merke til:
(Hva gjorde størst inntrykk, og hvorfor?)

- Dette lurte jeg på:
(Hvilke spørsmål reiser stedet om fortid, bruk eller formidling?)
- Dette lærte jeg:
(Hva har du lært om historisk kontekst, mennesker eller hendelser?)
- Slik kan vi ta vare på stedet/minnet i dag:
(Reflekter over ansvar, bruk og vern i dag)

Videregående skole (Vg2–Vg3)

Navn:

Dato:

Kulturminne/minneste:

- Dette la jeg spesielt merke til:
(Analyser et sentralt trekk ved stedet, for eksempel utforming, symbolbruk eller formidling)
- Dette lurte jeg på:
(Formuler et spørsmål knyttet til historiebruk, maktperspektiv eller minnekultur)
- Dette lærte jeg:
(Reflekter over hva stedet sier om fortiden og hvordan den brukes i dag)
- Slik kan vi ta vare på stedet/minnet i dag:
(Drøft bevaring, formidling og etiske hensyn i et langsiktig perspektiv)

Lærermal for tverrfaglig prosjekt: Kulturarv og minnekultur

Den tverrfaglige prosjektmalen følger en tydelig progresjon fra utforskende og erfaringsbasert arbeid på barnetrinnet til analytisk og kritisk arbeid med minnekultur i videregående skole. Samme grunnstruktur brukes på alle nivåer, men med økende krav til problemstilling, kildebruk, refleksjon og formidling.

Barnetrinn (1.–4. trinn)

Kulturminne/minneste:

Sted:

Fag involvert

- Samfunnsfag:** nærmiljø, hvordan mennesker levde før
- Norsk:** muntlig fortelling, tegning med tekst
- Kunst og håndverk:** tegning, enkel modell, collage
- KRLE:** høytider, fortellinger, symboler og estetiske uttrykk i nærmiljøet

Tidsbruk

___ økter (ca. ___ timer)

Arbeidsmåter

- Tur eller besøk i nærmiljøet
- Samtale i klassen
- Tegning, lek og enkel kreativ framstilling

Produkt / formidling

- Tegning eller enkel plakat
- Muntlig framføring for klassen

Vurdering

- Viser eleven at hen kan fortelle om stedet?
- Kan eleven beskrive noe fra fortid og nåtid?

Mellomtrinn (5.–7. trinn)

Kulturminne/minneste:

Sted:

Fag involvert

- Samfunnsfag:** lokalhistorie, endring over tid
- Norsk:** faktatekst, refleksjon, intervju
- Kunst og håndverk:** modell, illustrasjon, enkel utstilling
- Mat og helse / Naturfag (ved behov):** tradisjon, ressursbruk
- KRLE:** religioner og livssyn som kulturarv, tekster og materielle uttrykk

Tidsbruk

___ økter (ca. ___ timer)

Arbeidsmåter

- Ekskursjon / feltarbeid
- Enkle kildestudier (bok, nett, intervju)
- Kreativ produksjon

Produkt / formidling

- Plakat eller digital presentasjon
- Modell, tegning eller fotodokumentasjon

Vurdering

- Viser eleven kunnskap om kulturminnet?
- Kan eleven forklare hvorfor stedet er viktig?

Ungdomstrinn (8.–10. trinn)

Kulturminne/minneste som utforskes:

Problemstilling:

Fag involvert

- Samfunnsfag:** historiebruk, demokrati, identitet
- Norsk:** refleksjonstekst, sakprosa, sammensatt tekst
- Kunst og håndverk:** visuell analyse, utstilling, design
- Naturfag / Mat og helse (kontekst):** bærekraft, praksiser
- KRLE:** religiøse og livssynsbaserte perspektiver på minnekultur, etikk og identitet

Tidsbruk

___ økter (ca. ___ timer)

Arbeidsmåter

- Feltarbeid og dokumentasjon
- Kildestudier (digitale og skriftlige)
- Analyse og kreativ bearbeiding

Produkt / formidling

- Digital presentasjon, film eller podkast
- Utstilling eller visuell framstilling

Vurdering

- Viser eleven forståelse for kulturarv og minnekultur?
- Kan eleven reflektere kritisk over fortid og nåtid?

Videregående skole (Vg2–Vg3)

Kulturminne/minneste:

Problemstilling (historiebruk / minnekultur):

Fag involvert

- Historie:** historiebruk, minnekultur, kildekritikk
- Norsk:** analyse, retorikk, formidling og etikk
- (Andre fag ved behov, med tydelig avgrensning)*

Tidsbruk

___ økter (ca. ___ timer)

Arbeidsmåter

- Systematisk feltarbeid
- Kildekritisk analyse (tekst, sted, formidling)
- Selvstendig arbeid og veiledning

Produkt / formidling

- Analytisk tekst med kildehenvisninger
- Podkast, video eller kuratorisk forslag

Vurdering

- Viser eleven selvstendig historisk og kritisk tenkning?
- Kan eleven analysere hvordan fortiden brukes i samtiden?
- Viser eleven faglig presisjon og etisk refleksjon?